

О.В. БЕРМІЧЕВА,
доцент
(Академія адвокатури України)

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ І ПРАВО НА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Ключові слова: людина, індивід, особа, особистість, індивідність, індивідуальність, право на індивідуальність.

Індивідуальність (individuality) в самому широкому розумінні цього терміна можна визначити як властивість, ознаку, характерну рису (чи їх сукупність), яка притаманна певній людині (предмету, явищу), і є визначальною для її розмежування, окреслення і характеристики.

Індивідуальність – це та властивість, якою пронизані все сфери життєдіяльності суспільства: від побутової (бабусині вишиванка, рушник, ікона є індивідуальними) до сфери правового регулювання. Навіть в такій загальнотеоретичній, фундаментальній, базовій і методологічній юридичній науці як теорія держави і права, незважаючи на свій предмет – загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права (інших державно-правових явищ), ми можемо знайти певні «індивідуальні» елементи – індивідуальний правовий статус, особи як індивідуума, який становлять персоніфіковані права і обов'язки; індивідуалізація актів застосування норм права як їх характерна ознака; індивідуалізація державно-примусових заходів залежно від тяжкості правопорушення і властивостей правопорушника як вимога принципу доцільності юридичної відповідальності; індивідуальна правосвідомість, як сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда; індивідуальна правова культура як обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер

прогресивно-правового розвитку конкретної особи, які забезпечують її правомірну діяльність тощо. Не оминула «індивідуальність» і галузеві юридичні науки (наприклад, в цивільному праві речі за своїми властивостями класифікуються на родові і індивідуально-визначені; серед основних принципів призначення покарання у кримінальному праві виділяється принцип індивідуалізації покарання).

Однак найчастіше термін «індивідуальність» вживається для характеристики саме людини¹. В цьому випадку під цим поняттям (лат. *individuitas* – неподільність) розуміють сукупність психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших індивідуумів [3, 157].

Враховуючи бінарну природу людини (не вдаючись до крайнощів пансоціологізму і панбіологізму), говорячи про наявність характерних, неповторних властивостей фізичної особи, в літературі використовуються два терміни – індивідність (індивідні ознаки) і індивідуальність (індивідуальні ознаки). Перший з них пов'язаний з характеристикою індивідуальних (індивідних) ознак людини як біологічної істоти (індивідуума)², а другий – для характеристики конкретно ви-

¹ Людина – поняття, що відображає загальні риси людського роду, тобто характеризує родову істоту.

² Індивід (індивідуум) – окремий представник людського роду, окремо взята людина.

значеного представника людського роду, який характеризується неподільністю, цілісністю і наявністю властивих саме йому особливостей – людини як соціальної істоти (особа, особистість). Особистість – це передусім соціальний тип людини, але в той же час – це і конкретна людина із своєю *індивідуальністю* і *неповторністю*. Особистість – носій свідомості з індивідуально-типовою структурою психологічних властивостей та якостей, що вибірково ставиться до навколишньої дійсності та виконує визначені соціальні ролі [34, 157].

Індивіду (людині як представнику свого біологічного класу *Homo sapiens*), безперечно, притаманні генетично закладені якості, які відрізняють його від інших людей – риси, що створюють його неповторність і індивідуальність (починаючи від кольору волосся, очей, форми носа, закінчуючи унікальними, індивідуальними відбитками пальців, які притаманні лише конкретно-визначеному суб'єкту). Ці ознаки є природженими, а в деяких випадках передаються у спадок і характеризують те загальне, що є у всіх людей, однак це те загальне, що в сукупності утворює індивідуальність індивідуума.

Отже, людина (індивід) індивідуальна – вона генетично, природно наділена з моменту народження такими рисами і ознаками, які відрізняють її від інших осіб. Такі ознаки можна охарактеризувати як індивідні і з'являються вони на світ, як і людина, з моменту народження (хоча закладаються в момент зачаття, тому ненароджена дитина вже володіє (точніше в ній вже закладено фундамент для розвитку) особливими, індивідуальними, індивідними ознаками³.

Як вже зазначалось вище, індивідними ознаками володіє вже народжена дитина, хоча фундамент для їх розвитку закладається з моменту зачаття (отже і ненароджена

дитина, особливо на останніх місяцях вагітності матері, вже володіє індивідними ознаками). Не вдаючись до аналізу наукових позицій щодо моменту виникнення права на життя, доречно зазначити лише, що інтереси ненародженої дитини не цілком сумісні із самостійною правовою категорією «особисте немайнове право». І незважаючи на те, що індивідними ознаками володіє ще ненароджена дитина, «ознайомитися» з ними можна лише «з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» [2, 23–34]. (Ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» [13]). Сучасне законодавство, на відміну від римського права (де індивідні ознаки – фізичні вади і їх обсяг (народження *monstrum, portentum, debilis* чи дитини зі стерпними вадами *contra formam humani generis*), впливали на визнання або не визнання дитини як *persona*, не надає індивідним ознакам правового значення. Так, дитина може народитися з такими індивідними особливостями, які виходять за встановлені межі, тобто не зовсім здоровою (здоров'я – стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів⁴). Однак наявність як позитивних, так і негативних індивідних ознак не впливає на природну здатність такої фізичної особи мати права – достатньо факту народження дитини живою.

Індивідність (індивідуальність) людини (індивіда) не відображає цілісності особистості, а лише підкреслює специфічні риси людини, які відрізняють її від інших людей. Індивідуальність характеризується саме тими особливими рисами, які притаманні конкретній людині відрізняють нас один від одного. Індивідуальні властивості не передаються від батьків до дітей,

³ Аналіз наукових позицій і концепцій («*pro life*» і «*pro choice*») щодо моменту виникнення права на життя і самого життя не входить до предмета дослідження в межах даної статті.

⁴ Відповідно до Основ законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 4. – Ст. 19, здоров'я – стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів.

але певною мірою пов'язані з специфікою функціонування нервової системи (наприклад, темперамент) і тому дуже часто проявляються з моменту народження. Індивідуальні якості розвиваються в процесі життя, стають все більш вираженими і яскравими (тому маленькі діти більш схожі між собою, ніж підлітки і дорослі люди), в той же час певні індивідуальні риси нівелюються, оскільки в людини не виникало потреби в їх розвитку, деякі навики – з'являються, треті – змінюються (саме тому наша індивідуальність – явище динамічне і рихливе, однак, незважаючи на це повністю, кардинально змінити індивідуальність людини неможливо). Отже, ми індивідуальні як в фізичному так, і соціальному аспектах.

Окрім індивідуальних фізичних і соціальних ознак, фізична особа (відповідно до норми ст. 24 ЦК України, людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою) [27] має певні суспільні, природні, правові властивості, які її *індивідуалізують* саме як учасника правовідносин і впливають на її правове положення (індивідуальний правовий статус). До таких ознак і властивостей фізичної особи варто віднести: а) ім'я (окрім того, що ім'я – один з основних засобів індивідуалізації фізичної особи, право на ім'я, право на його зміну та право на його використання є основними особистими немайновими правами (ст.ст. 294–296 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 28 ЦК України фізична особа набуває та здійснює цивільні права та обов'язки під своїм ім'ям (прізвище, власне ім'я та по батькові) [10]; б) вік (вік фізичної особи зумовлює набуття часткової, неповної та повної цивільної дієздатності на надання неповнолітньому повної цивільної дієздатності (емансипація); в) родинний (сімейний) стан; г) стать, д) стан здоров'я (важлива ознака яка індивідуалізує фізичну особу враховуючи психічний стан її здоров'я) [33, 259].

Однак не лише фізична особа, а й будь-який інший суб'єкт правовідносин воло-

діє певними природними, суспільними, правовими властивостями, які його індивідуалізують (наприклад, найменування, комерційні найменування, виробничі марки, знаки для товарів і послуг, доменні імена є основними ознаками, що індивідуалізують юридичних осіб, як учасників правовідносин). Але лише фізична особа наділена таким особистим немайновим правом (благом), яке за своєю природою може належати лише людині і яке спрямоване на забезпечення її соціального буття – правом на індивідуальність. *Право на індивідуальність* – закріплена нормами цивільного права міра можливої поведінки фізичної особи, яка передбачає гарантовану можливість вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя, а саме: створювати, володіти, змінювати, використовувати свою індивідуальність, а також вимагати захисту у разі будь-якого порушення цього права.

Зміст будь-якого особистого немайнового права взагалі і права на індивідуальність зокрема складає, відповідно до норми ст. 271 ЦК України, можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд (тобто без втручання інших осіб) визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя а саме:

1) *право володіти певною індивідуальністю*, тобто бути визнаним носієм цього особистого немайнового блага. До структури індивідуальності належить ціла низка особливостей фізичної особи, які можуть відбуватися у: а) зовнішньому вигляді фізичної особи (зовнішність, фігура, фізичні дані, одяг, зачіска, прикраси тощо, а також і сукупність усіх цих елементів); б) її голосі (певні звуки, що відтворюються у формі слів, мелодій, тембрі голосу тощо) і мовленні (як система звукових знаків з усіма своїми особливостями, наприклад, заїкання, невимова окремих звуків, говір, слова-паразити, сміх тощо); в) манері поведінки (поводження у стосунках з іншими особами та особливості у ставленні до речей, наявність моральних принципів,

звичок та інших особливостей характеру); г) інтелектуальному, культурному та освітньому рівні (вміння спілкуватись, знання правил гречності, дотепність, кмітливість, хист тощо); д) інших характерних ознак, які відрізняють фізичну особу серед інших;

2) *право використовувати свою індивідуальність*, тобто обирати будь-яку з можливих форм та способів прояву своєї індивідуальності. Однак, не зважаючи на абсолютний характер цього права, воно може здійснюватися лише *в певних межах*, які встановлюються як на конституційному рівні (ст. 23 Конституції України) [16], так і нормами ЦК України (ст. 13 ЦК країни). Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 300 ЦК України фізична особа має право на індивідуальність *«якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства»*. Окрім прояви індивідуальності можуть обмежуватися за певними критеріями (місцем, часом, специфікою діяльності тощо);

3) *право створювати та змінювати свою індивідуальність*, тобто можливість самостійно визначати її обсяг та зміст;

4) *право вимагати захисту у разі будь-якого порушення права на індивідуальність*, тобто можливість вимагати захисту у випадках, коли особі створюють перешкоди у реалізації цього права або коли вчиняють дії, якими порушується це право. Для захисту особистих немайнових прав, в тому числі і права на індивідуальність, згідно зі ст. 275 ЦК України можна застосовувати як загальні способи захисту прав, які передбачені главою 3 ЦК України (припинення дій, які порушують ці права, здійснення правопорушником дій, спрямованих на відновлення порушеного права), так і спеціальні (ст. 276–278 ЦК України). Окрім цього, якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню (ст. 280 ЦК України).

Враховуючи зазначене, індивідуальність можна визначити як неповторний,

самобутній спосіб буття конкретної особи як суб'єкта самостійної діяльності, індивідуальна форма суспільного життя людини на протигагу типовості, загально-сті. Вона виражає власний світ індивіда, його особливий життєвий шлях. Людина стає індивідуальністю, коли її особистість збагачується одиничними та особливими, неповторними властивостями. Отже, індивідуальність пов'язана не з людиною, не з індивідом, а саме з особистістю. То ж з якого віку людина стає особистістю? З якого моменту у людини виникає право на індивідуальність?

Норма ст. 269 ЦК України визначає дві підстави виникнення особистих немайнових прав – народження людини і припис закону (в деяких випадках момент виникнення цих прав не має точної фіксації і пов'язується з різними обставинами, які зумовлюються певними чинниками). Основна частина особистих немайнових прав фізичної особи є природними, тобто виникає у зв'язку з народженням (це право на життя, право на охорону здоров'я, право на свободу, право на особисту недоторканність, право на сім'ю, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на ім'я тощо).

Оскільки ч. 1 ст. 300 ЦК України закріплює норму, згідно з якою кожна фізична особа має право на індивідуальність, така можливість у особи з'являється також з моменту народження, а не з настанням певної обставини, наприклад, з моменту «перетворення» такої фізичної особи в особистість. Дійсно, як зазначалось вище, немовлята з моменту народження вже наділені певними особливими ознаками – індивідними. Індивідуальність як риса і як міра можливої поведінки особи пов'язана не просто з людиною (фізичною особою), а такою людиною, яка вже пройшла процес соціалізації, саме з особою⁵.

⁵ Особа – людський індивід, узятий в аспекті його соціальних якостей (погляди, цінності, інтереси, моральні переконання тощо).

Окрім того, норма ч. 2 ст. 300 ЦК України закріплює право фізичної особи на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності. Ця норма закріплює право на збереження (тобто у фізичної особи вже має бути те, що потрібно зберігати – національна, культурна, релігійна, мовна самобутність), бо ми ж не можемо зберегти те, чого в нас немає. Зважаючи на це, основоположною складовою частиною права на індивідуальність є саме право створювати (а потім і змінювати) свою індивідуальність. То де, ким і як формується наша індивідуальність?

По-перше і найголовніше – *батьками*, оскільки саме вони мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини (ст. 151 СК України) [24], маючи при цьому право самостійно обирати форми та методи виховання (крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства). Однак одним з основних обов'язків батьків щодо виховання та розвитку дитини є виховання дитини в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини (ст. 150 СК України).

По-друге, на етапі дошкільної освіти дитина може її здобувати за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють:

1) у сім'ї (до досягнення дитиною п'ятирічного віку);

2) у дошкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності. Вже починаючи з ясел (ясел-садочків), тобто від двох місяців, освіта спрямовується на виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; *формування особистості дитини*, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду (ст. 7 Закону України «Про дошкільну освіту») [7]. Одним з основних принципів дошкільної

освіти є *особистісно-орієнтований підхід до розвитку особистості дитини* (ст. 6 Закону України «Про дошкільну освіту»);

3) *за допомогою фізичних осіб з високими моральними якостями*, які мають відповідну вищу педагогічну освіту, ліцензію на право надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти та фізичний стан здоров'я яких дозволяє виконувати обов'язки педагога (ст. 9 Закону України «Про дошкільну освіту»).

По-третє – *загальноосвітній навчальний заклад*. Формування *особистості учня (вихованця)*, розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, *почуття власної гідності* є основними завданнями і загальної середньої освіти (ст. 5 Закону України «Про загальну середню освіту») [7].

Оскільки змістом вищої освіти є система знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва (ст. 1 Закону України «Про вищу освіту») [5], тобто вже формування, розширення світогляду, а не на формування особистості, можемо зробити висновок, що особистість фізичної особи, яка закінчила загальноосвітній заклад, вже сформована. Це відбувається приблизно в 17–18 років (можемо узагальнити – до повноліття). Значить сформована (хоча особистість – категорія динамічна) особистість – це фізична особа 17–18 років. Тоді постає питання, а як же особи, яким надана повна цивільна дієздатність, наприклад в 16 років (ст. 35 ЦК України)? Тоді їх особистість є сформованою в 16 років? А чи доречно взагалі прив'язувати особистість до віку і до можливості самостійно реалізовувати права?

Серед особистих немайнових прав фізичної особи, які забезпечують її соціальне

буття, є певні права, що передбачають чіткі вікові рамки можливості їх самостійної реалізації. Наприклад, *право на вільний вибір та зміну місця проживання* як складова частина права на місце проживання (ст. 310 ЦК України). Відповідно до норми ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Норма ст. 13 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [15] це право обмежено щодо осіб, які не досягли 16 річного віку.

Право бути членом в об'єднаннях громадян як складова частина права на свободу об'єднань та мирні збори (ст. 314–315 ЦК країни), відповідно до ст. 12 Закону України «Про об'єднання громадян» [11] обмежується повноліттям (для членів політичних партій) і 14 роками (для членів громадських організацій), вік членів молодіжних і дитячих громадських організацій визначається їх статутами в межах, встановлених законами України.

Право на ім'я, як основний засіб індивідуалізації фізичної особи і як одне з основних особистих немайнових прав, виникає у особи з моменту народження. Державна реєстрація народження дитини⁶ проводиться не пізніше одного місяця з дня її народження, а у разі народження дитини мертвою – не пізніше трьох днів (ст. 144 СК України, ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [6]).

Вибір імені від дитини, безумовно, не залежить: воно визначається батьками за спільною згодою; матір'ю дитини; судом, якщо є спір між батьками щодо імені

дитини або ж на підставі рішення органу опіки і піклування (прізвище, ім'я та по батькові дитини, батьки якої невідомі, та відомості про батьків). А якщо дитина при досягненні певного віку розуміє що це ім'я їй не подобається (не хоче дівчинка мати ім'я Ольмарі: Ольга – Марія), то змінити своє ім'я вона може: фізична особа, яка досягла 14 років, наділяється правом змінити своє прізвище та (або) власне ім'я за згодою батьків або одного з них чи піклувальника (ст. 295 ЦК України). Самостійно – лише після досягнення 16 років за її особистою заявою з пред'явленням паспорта (ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

Важливими духовними нематеріальними благами, які втілені у самій особі, є честь і гідність. Конституція України (ст. 28), ЦК України (ст. 297) вказують на те, що кожен має право на повагу до його гідності, і держава гарантує це право. Чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Зокрема, під гідністю слід розуміти визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло (п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [20]). Позови про захист гідності і честі вправі пред'явити фізична особа у разі поширення про неї недостовірної інформації, яка порушує її особисті немайнові права (п. 6 Постанови), однак відповідно до ст. 272 ЦК України та ст. 39 ЦПК України [28] при поширенні такої недостовірної інформації стосовно малолітніх, неповнолітніх чи недієздатних

⁶ *Право на ім'я не має сімейно-правової природи, оскільки не можна змішувати право на присвоєння імені у відповідності із нормами сімейного права із самим правом на ім'я. Останнє є ширшим за своїм змістом.*

осіб з відповідним позовом до суду вправі звернутися їх законні представники.

Отже, з огляду на вищезазначене і на підставі норм ст. 272 ЦК України, ст. 14 СК України ст. 39 ЦПК України в інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а при захисті їх інтересів в суді – і інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена.

Певна частина особистих немайнових прав може здійснюватися лише з досягнення повноліття (наприклад, право на інформацію про стан свого здоров'я (ст. 285 ЦК), право на донорство (ст. 290 ЦК).

В цьому аспекті, пов'язуючи особистість зі здатністю самостійно здійснювати певні права, ми прив'язуємо особистість до дієздатності цивільної особи і, відповідно, можемо говорити про сформовану особистість (особа з повною дієздатністю), не повністю сформована особистість (неповнолітня особа), частково сформована особистість (малолітня особа). Цей підхід може привести нас до того, що особи, визнані недієздатними, можна охарактеризувати як неособистості (відповідно особи з обмеженою особистістю – особи обмежені в дієздатності). Безумовно такий підхід має дещо абсурдний характер, оскільки з точки зору психології, не вдаючись до аналізу позицій з цього питання, особистість виникає в дитини з 9 до 12 місяців, яка безумовно не може самостійно реалізувати права, окрім права на народження.

Можливо про особистість доречно починати говорити тоді, коли особа не лише здатна своїми діями набувати для себе прав і самостійно їх здійснювати, здатна своїми діями створювати для себе обов'язки і самостійно їх виконувати, але й усвідомлює значення своїх дій, може керувати ними і

відповідно здатна нести негативні наслідки таких дій – відповідальність?

З досягненням 14 років (неповноліття) фізична особа відповідає за завдану нею шкоду на загальних підставах, тобто самостійно, хоча не виключається субсидіарна відповідальність батьків (усиновлювачів або піклувальників (ст. 1179 ЦК України). Однак, якщо особа набула повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття без згоди батьків (ця можливість надається з 16 років на підставі норми ст. 35 ЦК України), всю спричинену шкоду така особа відшкодовує самостійно на загальних підставах. Окрім того, вік з якого настає кримінальна відповідальність, відповідно до ст. 22 КК України [17] – 16 років (за особливо тяжкі злочини до кримінальної відповідальності притягаються особи у віці з 14 років).

Даний підхід підводить нас до співставлення особистості і деліктоздатності. Хоча чому б і ні? Притягнути особу до кримінальної відповідальності, покласти на неї обов'язок повного відшкодування спричиненої шкоди, надати можливість змінити прізвище і власне ім'я, обрати самостійно місце проживання фізична особа здатна при осягненні 16 років. То ж чому саме в цей період вона не може не лише природно мати, не лише сказати: «Ні, я не хочу носити цей одяг, мені подобаються інші прикраси, я хочу змінити свою зачіску, мені подобається мій голосний сміх і манера розмовляти, я не хочу звільнятися від своїх слів-паразитів, оскільки все це виражає моє внутрішнє «Я», все це мені подобається і не протирічає ні суспільній моралі, ні нормам встановленим законом», а й реалізувати своє право на індивідуальність? Хоча припис норми ст. 272 ЦК України таку можливість неповнолітній особі не надає.

Отже, право на індивідуальність – це природне особисте немайнове благо, яким фізична особа може повноцінно «скористатися» лише з досягненням повноліття.

Індивіду (людині як представнику свого біологічного класу Homo sapiens),

безперечно, притаманні генетично закладені якості, що відрізняють його від інших людей – риси, які створюють його неповторність і індивідуальність. Ці індивідні властивості характеризують те загальне, що є у всіх людей, воно є природженим, а в деяких випадках передається у спадок. Тому, говорячи про немовля, ми говоримо про індивіда з його антропологічними (індивідними) властивостями.

Індивідуальність є неодмінною і найважливішою ознакою особистості. Особистість — людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільнозначущого та індивідуально неповторного. Особистість – найголовніше в людині, найважливіша її соціальна ознака. Якщо людина є носієм найрізноманітніших властивостей, то особистість – основна властивість, у якій виявляється її суспільна сутність. Особистість виражає належність людини до певного суспільства, певної історичної епохи, культури, науки тощо. Індивідуальність – не лише основоположна

ознака особистості, але й одне з основних особистих немайнових благ.

Батьки (усиновлювачі), опікуни, а певною мірою і піклувальники, визначають, впливають і здійснюють особисті немайнові права фізичних осіб до досягнення повноліття (чи до моменту надання повної цивільної дієздатності). Саме батьки (усиновлювачі), опікуни, вихователі, няні, викладачі та інші особи не лише керують процесом соціалізації (формуванням особистості), але й формують, визначають нашу індивідуальність. Безперечно, цей процес вони повинні здійснювати в інтересах дітей, ґрунтуючись на повазі до прав дитини та її людської гідності, в межах правових норм і норм суспільної моралі, однак все ж таки це відбувається з позиції власного життєвого досвіду, власних почуттів і переконань, власних уявлень про добро і зло (норм моралі), з позиції власних помилок, поразок і перемог, в межах свого власного світогляду.

Список літератури:

1. Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. I. Актуальні проблеми теорії держави: навчальний посібник / С.М. Тимченко, С.К. Бостан, С.М. Легша, Н.М. Пархоменко, Т.О. Пікуля, Н.В. Пронюк. – К.: КНТ, 2007.
2. Булеца С.Б. Право фізичної особи на життя та здоров'я як об'єкт цивільно-правового регулювання (порівняльно-правове дослідження на матеріалах України, Угорської, Словацької та Чеської республік): дис. ... канд. юрид. наук / С.Б. Булеца. – Одеса, 2005.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [укладач і головн. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001.
4. Закон України «Основи законодавства про охорону здоров'я» // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
5. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 20. – Ст. 134.
6. Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» // Відомості Верховної Ради. – 2010. – № 38. – Ст. 509.
7. Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 49. – Ст. 259.
8. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
9. Закон України «Про захист суспільної моралі» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

10. Закон України «Про національні меншини в Україні» // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 36. – Ст. 529.
11. Закон України «Про об'єднання громадян» // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 34. – Ст. 504.
12. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
13. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
14. Закон України «Про позашкільну освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 46. – Ст. 393.
15. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 15. – Ст. 232.
16. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
17. Кримінальний Кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2001.
18. *Панченко М.І.* Цивільне право України: навч. посібник / М.І. Панченко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.
19. Постанова Верховної Ради УРСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 13. – Ст. 145.
20. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. – № 1.
21. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / [под общ. ред. В.С. Нерсесянца]. – М.: Норма, 2008. – 832 с.
22. *Санфилиппо Цезаре.* Курс римского частного права: учебник / Санфилиппо Цезаре; под ред. Д.В. Дождева. – М.: Издательство БЕК, 2002. – 400 с.
23. Теорія держави і права / [за ред. С.Л. Лисенкова]. – К.: Юрінком, 1995.
24. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
25. *Скакун О.Ф.* Теорія держави і права: підручник / О.Ф. Скакун. – 2-е вид. – К.: Алерта, 2010.
26. *Франчазі Дж.* Институционный курс римского права / Дж. Франчазі; отв. ред. Л.Л. Кофанов; [перевод с итальянского]. – М.: Статут, 2004. – 428 с.
27. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
28. Цивільний кодекс України: Коментар. – Харків: ТОВ «Одіссей», 2003.
29. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№ 40–41, 42. – Ст. 492.
30. Цивільне право України. Академічний курс. Особлива частина: підручник: у 2-х т. / [за заг. ред. Я.М. Шевченко]. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1.
31. Цивільне право України: підручк: у 2 кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт [та ін.]; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1.
32. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саниахметова. – К.: Истина, 2003.
33. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / [за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика]. – 3-тє вид., перерод. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
34. Юридична психологія: підручник / [за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва]. – К.: КНТ, 2001. – 360 с.

РЕЗЮМЕ

Индивидуальность является не только важнейшим признаком личности, но и одним из основных личных неимущественных благ (прав). Когда возникает и как формируется индивидуальность – эти вопросы являются ключевыми в рамках данной статьи.

SUMMARY

Individuality is not only the major sign of personality but also one of the basic personal unproperty blessing (rights). When arises up and as individuality is formed – these questions are key within the framework of this article.

*Рекомендовано кафедрою теорії
та історії держави і права*

Подано 13.10.2011.